

Roman için Ayrımcılık Tipolojisi

DOÇ. DR. TÜRKÂN YEŞİLYURT*

Öz

Ayrımcılık konusunun incelenmesi için romanlar önemli araçlarından biridir. Bunun için okuyucuların romanlara ayrımcılık açısından bakabilecek farkındalığa sahip olması gerekir. Aksi takdirde hayatta doğallaştırılmış olan ayrımcı tavır ve davranışların, dil ve üslubun romanlarda da tekrarlandığını ve pekiştirildiğini fark etmeyiz. Roman bağlamında ayrımcılık, anlatıcının ve/veya figürün, bir figür grubuna veya o grubun tekil üyelerine ırk, etnik köken, renk; cinsiyet kimliği, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim; dil; din, inanç ve mezhep; siyasi ve felsefi görüş; servet; engellilik; sağlık; yaş veya herhangi diğer bir farka dayanarak ayrımcılık yapması şeklinde ortaya çıkar. Ayrımcılığa neden olan faktörler “ön yargı”, “dogma”, “çıkar” ve ayrımcılığın dışı vurumu “nefret söylemi”, “şiddet uygulama”, “kayırmacılık” şekillerinde belirir. Ayrımcılık konusunda roman için önerdiğim “ayrımcılık tipolojisi” burada Peyami Safa’nın romanlarına uygulanmıştır. Bunun için anlatıcının figüre/figürlere ve/veya figürün figüre/figürlere bir ayrımcılık veya birçok ayrımcılık yapıp yapmadığına bakılmıştır. Söz konusu romanlarında ırka dayalı ayrımcılık, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, siyasal ve felsefi görüşe dayalı ayrımcılık, servete dayalı ayrımcılık, engelliliğe dayalı ayrımcılık, sağlık durumuna dayalı ayrımcılık, yaşa dayalı ayrımcılık yapıldığı görülmüştür. Romanın temel unsurlarından olan anlatıcı ve figürler, “figür hakları”na saygı da gösterebilirler; “figür hakları”nı ihlal de edebilirler. Kaba bir ayrımla ilkinde yazarın “demokratik tavra”; ikincisinde “otoriter tavra” daha yakın durduğu söylenebilir. Figürlerin psikolojik derinliklerini çok iyi verse de Peyami Safa’nın otoriter anlayışa uzak olmadığı görülür.

Anahtar sözcükler: ayrımcılık, kadın, Peyami Safa, roman, roman için ayrımcılık tipolojisi, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık

DISCRIMINATION TYPOLOGY FOR THE NOVEL

Abstract

Novels are one of the important tools for examining the issue of discrimination. For this, the readers must be able to be understood in order to be brought to the novels. Otherwise, we do not notice that the discriminatory appearances or language and style that are used visually are repeated and proven in the novels. In the context of the novel, discrimination refers to the fact that the narrator and/or the figure belong to a group of figures or individual members of that group; race, ethnicity, color; gender identity, gender, sexual orientation; tongue; religion, belief and denomination; political and philosophical view; fortune; disability; health; discriminates on the basis of age or any other difference. Factors that cause discrimination appear in the form of "prejudice", "dogma", "interest" and the expression of discrimination "hate speech", "perpetuating violence", "nepotism". "The typology of discrimination" that I suggested for novel on discrimination was applied to Peyami

Safa's novels here. As a result, it was examined whether the narrator discriminated against the figure(s) and/or the figure(s) or not. In his novels, it was seen that discrimination based on race, discrimination based on sexual identity, discrimination based on political and philosophical views, discrimination based on wealth, discrimination based on disability, discrimination based on health status, discrimination based on age were made. The narrator and the figures, who are the basic elements of the novel, can also respect the "rights of figures"; They may also violate "figure rights". In the first, with a rough distinction, the author's "democratic attitude"; In the second, it can be said that it stands closer to the "authoritarian attitude". Although he gives the psychological depths of the figures very well, it is seen that Peyami Safa is not far from authoritarian understanding.

Keywords: discrimination, Peyami Safa, novel, discrimination typology for the novel, gender-based discrimination

GİRİŞ

Kıvılcım Turanlı'nın belirttiği gibi adaletsizlikle ve eşitsizlikle ilişkili olan ayrımcılık, insanların haklarını kullanmalarını engelleyen, kısıtlayan her türlü düzenleme, uygulama, davranış olarak tanımlanır (2020, s. 99).

Birçok kişi sözde ayrımcı olmadığını söylese de aileler, akrabalar, komşular, arkadaşlar, sevgililer, öğretmenler, yazarlar farkında olsun-olmasın bazı tavır ve davranışları, dil ve üslupları ile ayrımcı yaklaşımlar sergilerler. Bu bakımdan ayrımcılığın edebiyat eserlerinde de karşımıza çıkması hiç de şaşırtıcı değildir. Söz konusu ister insan ister figür olsun incelikli bir dil geliştirmek gerekir. Bu nedenle "roman için ayrımcılık tipolojisi" önerilmiştir. Tipolojide kullanılan ayrımcılık kavramları için Ali Rıza Erdem'in *Ayrımcılığın Analizi* adlı yapıtı referans alınarak romanın temel unsurlarından anlatıcı ve figür bağlamında tarafımızca tanımlanmıştır. Uygulama içinse Peyami Safa'nın romanları *Sözde Kızlar* (1923), *Şimşek* (1923), *Maşer* (1923), *Bir Akşamı* (1924), *Cânân* (1925), *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* (1930), *Fatih-Harbiye* (1931), *Bir Tereddüdün Romanı* (1933), *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* (1949), *Yalnızız* (1951) ve *Biz İnsanlar* (1959) seçilmiştir.

Romanların figür kadrosu gerçek veya hayali olsun çeşitli insanları temsil ettiğine göre insanlara ait bütün meseleler figürlerle de ilgilidir. Bu bakımdan "insan hakları" ile "figür hakları" ve "insanlara karşı yapılan ayrımcılık" ile "figürlere karşı yapılan ayrımcılık" arasında paralellikler vardır. Robert Bernasconi'nin belirttiği gibi "Evrensel hakları ilan eden bildirgeler, söz konusu hakların sözde ait olduğu ama gerçekte kimsenin ait olduğunu düşünmediği sınıflara mensup insanları (yani yoksulları, kadınları ve hepsinin üstünde Beyaz-olmayanları) unutmış olanlar tarafından kaleme alınmış ve dile getirilmiştir[r]" (2022, s. 166). Yani yoksullar, kadınlar, beyaz olmayanlar gibi birçok sınıfa servet, cinsiyet, ırk gibi çeşitli ayrımcılıklar söz konusudur. İnsanlara karşı gerçekleştirilen bütün bu hak ihlallerinin romanlardaki figürlerde karşılığını bulmak mümkündür. Herkül Millas'ın "Edebiyat ve Milliyetçi Kalıpyargılar" adlı yazısında belirttiği gibi "Milliyetçilik, ırkçılık, ayrımcılık, saldırganlık, ön yargı, kin gibi günümüzde hoş görülmeven toplumsal eğilimlerin incelenmesi için romanlar en etkili araçlardan biridir" (2018, s. 106).

Romanların okuyucuları farklı şekillerde etkilediği bir gerçektir. Ayrımcı yaklaşımlar açık veya kapalı bir biçimde romanlar aracılığıyla okuyucuya aktarılır. Aktarıma fark edilmezse

ayrımcılık normalleştirilip görünmez kılınır. Bu bakımdan eserlerin ayrımcılık açısından irdelenmesi önemlidir. N. Ekrem Düzen'in belirttiği gibi ayrımcılık "düşmanlık yapma, mağdur etme, mahrum bırakma, maruz kılma, zorlama, baskılama, bastırma, susturma, yıldırma, sindirme gibi uygulamaları" öğretir (2015, s. 12).

Sonuçta romanın temel unsurlarından olan anlatıcı ve figürler, "figür hakları"na saygı gösterebileceği gibi "figür hakları"nı ihlal de edebilir. Kaba bir ayrımla söylersek ilki yazarın "demokratik tavra", ikincisi "otoriter tavra" daha yakın olduğuna işaret eder.

1. ROMAN BAĞLAMINDA AYRIMCILIK

Romanda ayrımcılık; anlatıcının ve/veya figürün, bir figür grubuna veya o grubun tekil üyelerine karşı ırk, etnik köken, renk; cinsiyet kimliği, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim; dil; din, inanç ve mezhep; siyasi ve felsefi görüş; servet; engellilik; sağlık durumu; yaş veya herhangi diğer bir farka dayanarak farklı muamele yapmasıdır. Ayrımcılık, pozitif veya negatif yönde olabilir. Muhtemelen ilkinde imtiyaz, ikincisinde haksızlığa uğrama söz konusudur.

Irka, etnik kökene, renge dayalı ayrımcılık: Anlatıcının ve/veya figürün, bir figür grubuna veya o grubun tekil üyelerine karşı ırkından veya soyundan veya etnik kökeninden dolayı ayrımcılık yapmasıdır. Cinsiyet kimliğine, toplumsal cinsiyete ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılık: Anlatıcının ve/veya figürün, bir figür grubuna veya o grubun tekil üyelerine karşı cinsel kimliğinden veya toplumsal cinsiyetinden veya cinsel yöneliminden dolayı ayrımcılık yapmasıdır. Dile dayalı ayrımcılık: Anlatıcının ve/veya figürün, bir figür grubuna veya o grubun tekil üyelerine karşı konuştuğu, yazdığı ve kullandığı dilden dolayı ayrımcılık yapmasıdır. Din, inanç ve mezhebe dayalı ayrımcılık: Anlatıcının ve/veya figürün, bir figür grubuna veya o grubun tekil üyelerine karşı mensup olduğu din, inanç ve mezhepten dolayı ayrımcılık yapmasıdır. Siyasi ve felsefi görüşe dayalı ayrımcılık: Anlatıcının ve/veya figürün, bir figür grubuna veya o grubun tekil üyelerine karşı siyasi ve felsefi görüşünden dolayı ayrımcılık yapmasıdır. Servete dayalı ayrımcılık: Anlatıcının ve/veya figürün, bir figür grubuna veya o grubun tekil üyelerine karşı ekonomik seviyesinden dolayı ayrımcılık yapmasıdır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık: Anlatıcının ve/veya figürün, bir figür grubuna veya o grubun tekil üyelerine karşı bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal yetilerinde meydana gelen çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı ayrımcılık yapmasıdır. Sağlığa dayalı ayrımcılık: Anlatıcının ve/veya figürün, bir figür grubuna veya o grubun tekil üyelerine karşı sağlık durumundan dolayı ayrımcılık yapmasıdır. Yaşa dayalı ayrımcılık: Anlatıcının ve/veya figürün, bir figür grubuna veya o grubun tekil üyelerine karşı yaşından dolayı ayrımcılık yapmasıdır.

Ali Rıza Erdem'in belirttiği gibi ayrımcılığın bileşenleri "ön yargı", "dogma", "çıkar"ken ayrımcılığın göstergeleri "nefret söylemi", "şiddet uygulama" ve "kayırmacılık"tır (2020, s. 17). Hatalı bir yargılama sonucunda anlatıcının ve/veya figürün, bir figür grubuna veya o grubun tekil üyelerine karşı gösterdiği çoğunlukla ayrımcı olumsuz tutumu "ön yargı"dır. "Ön yargı"nın iki ana bileşeninden biri bir figür grubuna karşı temelsiz bir inanç veya düşünce olarak tanımlananabilecek "kalıp yargı", diğeri "güçlü duygu"dur. Anlatıcının ve/veya figürün her türlü eleştirinin üzerinde tuttuğu, doğruluğunu tartışmasız kabul ettiği ve değişmez saydığı düşüncesi "dogma"dır. Dogmatik anlatıcı ve/veya figür; figürlere yönelik olarak dar görüşlü, anti-demokratik ve otoriter

bir tavır sergiler. Anlatıcının ve/veya figürün maddi veya manevi yarar sağlamak maksadıyla bir inancı, siyasal düşünceyi, vb. aktarmak veya yaymak için figürü kullanması “çıkartır”dır. Anlatıcının ve/veya figürün, bir figür grubuna veya o grubun tekil üyelerine karşı nefreti teşvik etmeye varabilen; suiistimale, küçümsemeye, yermeye dayanan sözcüklerden, sıfatlardan ve ifadelerden meydana gelen söylemi “nefret söylemi”dir. Bu nefret söylemi siyasal düşünceye, toplumsal cinsiyete, etnik gruba vb. karşı olabilir. Anlatıcının ve/veya figürün figürlerden birine, bir figür grubuna karşı kasıtlı olarak kaba, sert ve katı bir tutum içinde olması “şiddet”tir. Anlatıcı ve/veya figürün figürlerden birine herhangi bir hususta öncelik ve ayrıcalık tanınması, arka çıkması “kayıma”dır.

2. PEYAMİ SAFA’NIN ROMANLARINDA AYRIMCILIK

Peyami Safa’nın romanlarına ayrımcılık açısından bakılarak anlaşılmalı, yorumlanmalı ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2.1. Irka Dayalı Ayrımcılık

Rita Felski’nin belirttiği gibi “edebiyat eseri, sıra dışı olanla karşılaşmaya, olanaksız olanın hayal edilmesine, safi ötekiliğe açık olmaya olanak sağlar” (2010, s. 14). Yine de sıradan hayat romanlarına bir biçimde sızar. Hayatta nasıl ırkçı insanlar varsa benzer biçimde romanlarda da ırkçı figürler vardır. Peyami Safa’nın incelenen romanlarında ırka dayalı ayrımcılığın nedeni figürlerin “ön yargı”larıdır. Ayrımcılıklarının dışavurumu ise “nefret söylemi” şeklinde ortaya çıkar. *Mahşer*’de roman figürlerinden Haldun, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle ülkenin düştüğü sıkıntılara karşı idealist bir tavırla arkadaşlarını uyarırken haklıdır. Ancak Çingeneleri tembellikle suçlaması “kalıp yargı”dır: “Bizi boğuyorlar, yahu, bizde hiç kan kalmadı mı be? Çingene miyiz? Ne duruyoruz?” (2021, s. 198) *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*’nun fon figürlerinden biri olan Tosun romanın başka bir fon figürünü “çingenelik”le suçlar. Tosun’un Çingeneleri yermeye yönelik olarak “cimrilik, hasislik” anlamına gelen bu sözcüğü kullanması onun Romanlarla ilgili bu “klişe”yi sorgulamadan kabul ettiğini gösterir: “Alt kat pencerelerine parmaklık yaptırmadı da çingeneliğinden, evine hırsız girdi” (2022, s. 155). Figürlerin Çingeneler ile ilgili kalıp yargılarının temelinde onların dışlanmışlıkları yatar. Thomas Hammarberg’in belirttiği gibi tarih boyunca Romanlara uygulanan baskılar, köleleştirme, zorunlu asimilasyon, sınır dışı etme, hapis, kitlesel katliamı kapsayacak biçimde genişlemiştir (2012, s. 54). *Cânân*’ın başkişilerinden Lâmi, başka bir kadın için eşini aldatışını ve terk edişini haklı çıkarmak için bir yandan yaşadığı aile ortamının boğuculuğunu dile getirirken diğer yandan “geveze bir Arap kadın” sözüyle bir “stereotip”i dile getirir: “o yalıdan hoşlanmıyorum... Yukarı katta menzul bir ihtiyar kadın. Her zaman bahçıvanlıkla uğraşan bir ihtiyar adam, geveze bir Arap kadın, miskin tembel bir hizmetçi” (2022, s. 29). *Yalnızız*’da ana kişi Samim, roman figürlerinden Renginaz’ı “Çerkez gevezeliği” ile suçlarken Çerkezlerle ilgili “baskalıp söz”ü tekrarlar: “Renginaz anlatırken hep kapıya ve pencerelere bakıyordu. Sonra Çerkez gevezeliği tuttu. Mevzudan mevzua atlayarak, Necile’nin günlük hayatından en uzak tanıdıkların bir sürü manasız hareket ve sözlerine kadar, birçok şey anlattı” (2022, s. 313). *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*’nun başkişilerinden Ferit’in kız arkadaşı Selma’nın annesi Belkıs’tır. Belkıs, bahriye doktoru Tahsin Bey ile evlenmek istediğinde tüm ailesi ve

akrabaları -Doktor Türk olduğu için- ona karşı çıkar. Belkıs'ın ailesi Türklere karşı "ön yargı"lı olsa da onlar evlenir ve bu evlilikten Selma doğar: "O zaman Belkıs'ın bütün ailesi ve akrabaları, bir Türk ile evlenmek istediği için Emine Hanım'ın kızını evlatlıktan çıkarmasını, nasıl derler ona? İşte... Çıkarmasını isterler" (2022, s. 80). *Biz İnsanlar* romanında Boğaziçi'ndeki bir okulda yatılı okuyan Tahsin, kendisine "eşek Türk" diyen Cemil'e taş atarak onun başını yarar. Okulun öğretmenlerinden Orhan, ilk müdahaleyi yaptıktan sonra yaralanan çocuğu evine götürüp sorumluluğu üstüne alır. Ancak Mütareke döneminin zengin ve yozlaşmış kişilerinden biri olan Samiye Hanım, oğlunun başına taş atan Türk çocuğuna "eşek Türk" diyerek Türklerle ilgili "ön yargı"sını, "nefret söylemi"iyle açığa vurur: "Eşek Türk! Eşek Türk ya! Doğru söylemiş Eşek olmasa bunu yapar mı? Kimden öğrenecek? Bu lâkırdıyı benden öğrendi. Eşek Türk ya, bu rezalet çocuğumun başına Türk mektebinde geldi!" (2018, s. 25) *Mahşer*'de roman figürlerinden Faik, büyük devletlerin paylaşım savaşı olan Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) sonucunda ortaya çıkan yoksulluğunun nedenini eskicilik yaparak hayatını idame ettirmeye çalışan Yahudi'ye bağlar. Sinan Özbek'in belirttiği gibi "İrkçılık en temelde kapitalist üretim ilişkisi içinde köle emeği kullanmayı meşrulaştırmanın ideolojisidir" (2012, s. 112). Ne var ki Faik, ırkçılığın tarihsel ve ekonomik temellerinin farkında değildir: "Eskiden kapıdan geçen Yahudi'yi gizlice içeriye alır, komşulardan utanırdık, şimdi herif, yemek odasının penceresinden damlıyor, barbar bağıyor: 'Fayığ Bey! Fayığ Bey! Musa Baba geldi... Yok mu ceket, yelek, pantolon?' diyor. Bu istintak her gün mü, her gün! Mahalleliye rezil oluyorum, zaten benim sandıkların dibine darı eken o Yahudi'dir. Verdiği para da işe yarasa..." (2021, s. 17) Figürün eskiciye gösterdiği tepkinin derin tarihsel kökenleri vardır. Bu durum Yahudilere yönelik nefret veya onlarla ilgili olumsuz önyargı demek olan antisemitizmin tarih boyunca ırksal, dinsel ve ekonomik biçimlerde ortaya çıkmasıyla ilgilidir.

Romanlarda figürlerin ırka dayalı ayrımcılıkları "ön yargı"larından kaynaklanır. Bunlar önyargılı sahibi oldukları figürlere karşı hoşgörüsüz, haksız ve ayrımcı bir tutum sergilerler. Onları gerçekte oldukları gibi değil, temelsiz "kalıp yargı"lara göre algırlar. Ali Rıza Erdem'in belirttiği gibi "kalıp yargı"lar, "kendi konumunu meşrulaştıran savunmalar olmalarının yanı sıra objektif ve dengeli muhakemeyi engelleyen kör noktalar olarak da ifade edilir" (2020, s. 115). "Kalıp yargı"lara olumsuz güçlü duygular eşlik eder. Romanlarda farklı figürlerin "ön yargı"lı bir biçimde Yahudilere, Çingenelere, Araplara, Çerkezlere ve Türklere karşı ayrımcılık yaptığı görülmektedir. Çingenelerin tembelliği ve cimriliği, Arapların ve Çerkezlerin gevezeliği figürlerin onlara dair genel geçer "kalıp yargı"larıdır.

2.2. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık

Peyami Safa'nın incelenen romanlarında kadına karşı ayrımcılığın nedeni erkek figürlerin dogmatik düşüncelerinden kaynaklanır. Nefret söylemi ise ayrımcılığın dışavurumudur. *Sözde Kızlar*'ın figürlerinden biri olan Fahri, Mebrure'ye kadınların maddiyatçı olduğunu söyler: "Çünkü bu genç kız da, nihayet Havva'nın o ihtiraslı çocuklarından biridir ki yüz büyük kalbe bir Amerikan otomobilini tercih eder" (2021, s. 163). *Şimşek*'te anlatıcı romanın figürlerinden Pervin özelinde kadınları aşırı bulur: "Pervin, kadınlara mahsus bir nevi ölçsüz ve çok açık bir ruh taşkınlığı içinde, anlatıyordu" (2021, s. 218). *Mahşer*'de erkek başkışı Nihat, kadın başkışı Muazzez'e kadınların özellikle monden olanların içgüdüleriyle hareket ettiğini otoriter bir biçimde dile getirir. O, kaba,

sert ve katı bir tutum içinde kadını hor görür: “Sen de nihayet bir kadınsın, tabii sevklerine mahkûmsun. Bütün menden kadınları aldatan şey, seni de cezbediyor; yeşil gözlerinin elektrikle kamaşmağa ihtiyacı var, dilinde hâlâ içtiğin şampanyaların ta’mı kalmış, derinin her zerresi ipek yastıkların verdiği yumuşaklığı arıyor; güzel koku, güzel ses, güzel ışık, güzel tad ve güzel temas... Bunlara âşıksın, bana değil” (2021, s. 232). *Bir Akşamı*’da dayı, babası hastayken uzak akrabaları olan erkekle evden kaçan yeğeni için ablasına erkek egemen anlayışın “kalıp yargıları”yla ve “nefret “söylemi”yle konuşur: “Ben karıların ne olduğunu bilirim. Kız anaya çeker abla! [...] Hey kahpe dünya... Adamcağız öksüre tıksıra gürlendi gitti ha... Vay kancık piç vay... Elin herifiyle savuş sen...” (2018, s. 118) *Cânân* adlı romanda Türkiye’de sanat ve bilim üzerine uzun süre konuşulabilecek üç güzel kadın bulunamadığını ifade eden Selim, dogmatik bir figür olarak kadınlara yönelik dar görüşünü ortaya koyar: “Türkiye’de üç güzel kadın gösteremezsin ki kendileriyle bir gece, uzun müddet, yalnız mücerret şeylerden, ilimden ve sanattan bahsolunabilsin, eğer böyleleri varsa, bu mutlaka, tenkit şekli altında, bazı erkekleri ve kadınları çekiştirmek içindir” (2022, s. 167). *Fatih-Harbiye*’nin figür kadrosunda yer alan Ferit, kadınların medeniyeti bir kültür meselesi olarak değil, fantezi olarak gördüklerini ifade eder: “Bizde medeniyet fikri, bir kültür meselesi olarak anlaşılmaz. Hele kadınlar bunu bir fantezinin hududu içinde görüyorlar” (2021, s. 95). *Bir Tereddüdün Romanı*’nda başkişi, üstelik bir yazardır- dogmatik figür olarak doğruluğunu tartışmasız kabul ettiği ve değişmez saydığı kadına göre erkeğin entelektüel açıdan daha üstün olduğu düşüncesini Muallâ bağlamında ortaya koyar: “Yirmi altı yaşını fazlaca geçen Mualla Hanım’a zekâmızın bize her zaman dost olmadığı ve tereddütlerimizin saçlarımızı ağartacağını söylemedim; çünkü ne kadar entelektüel olursa olsun bir kadınla erkek arasındaki farkı hesaba katıyorum” (2022, s. 54). Başkişi, romanın başka bir kadın figürüne kadının asıl görevinin annelik olduğunu belirtirken de dogmatik, dar görüşlü, anti-demokratik bir tavır sergiler: “Kadının ebediyeti zekâsında değil, rahmindedir. Yeni kadın, yaratıcılığın merkezini şaşırmıştır. Senin ümitsizliğin buradan geliyor. Pirandelli mütercimi değil, bir çocuk anası olarak ebedileşebilirsin. [...] Emin ol ki sana ‘Evlene, çocuk yap, yuva kur!’ diyen bir mahalle imamı, bir kadın nine, bir papaz veya aksakallı bir bunak, zannettiğin kadar haksız değildirlere. [...] Analığa karşı hürmetsizliğin cezası, aynı zamanda hem tabiattan hem de cemiyetten geldiği için iki misli dehşetli olacaktır. Onun için, ben sana derim ki, saadetin ve idealin ve her şeyin karnındadır” (2022, s. 171). Bir yazar olan başkişinin kadını rahme indirgeyen görüşü Joseph Goebbels’i hatırlatır. Roman ile hayat arasında olduğu gibi *Bir Tereddüdün Romanı*’nın başkişisi ile Adolf Hitler’in propaganda bakanı Goebbels’in sözleri arasında paralellik olması şaşırtıcı değildir: “Kadınların ait oldukları, kendileri için en iyi ve en uygun yer ailelerin olduğu yerdir ve en yüce görevleri de ulusları ile ülkelerine, soyumuzun devamını sağlayarak ulusumuzun yok olmamasını garantileyecek çocuklar vermektir” (2019, s. 105). *Yalnızız*’da romanın merkezî kişisi Samim’in erkek kardeşi Besim’in kadınlarla ilgili ağabeyisine sorduğu “Bütün dünya tarihinde orijinal bir fikir söylemiş tek kadın tanıyor musun?” (2022, s. 268) sorusu onun dogmatik düşüncesidir. Aynı şekilde *Biz İnsanlar*’da ana figür Orhan’ın “Kocasız kalmış, felaket görmüş kadınlar bazen böyledir. Deli gibi olurlar” (2018, s. 329) sözü dogmadan başka bir şey değildir.

Erkek figürlerin kadın figürlerle ilgili dogmatik düşünceleri kadınların yaşama güçlerini ve özgürlüklerini engeller. Hermann Broch'un ifade ettiği üzere yaşama gücüne ve ileriye doğru olan gelişme dinamizmine yapılacak bir karışma özgürlüğü kısıtlar. Özgürlüğe müdahale de zordan ve dogmadan ibarettir (1964, s. 189). Erkek egemen anlayışın kadınlara dair dogmatik düşüncelerine sahip erkekler, "otorite"yi temsil ederler. Richard Sennett'in belirttiği gibi otorite "güçlüdür ve bilir" (2021, s. 175). Kendilerini otorite olarak gören erkekler, erkekleri özne konumuna yükseltirken, kadınları nesne seviyesine düşürürler. Öğrenci üzerinde vesayet sahibi olduğunu düşünen otoriter öğretmenler gibi erkekler kadınları bilgi ve görgü açısından noksan bularak terbiye etmeye çalışırlar. Romanlardaki kadınların çoğu zayıf kişilikli, şehvet düşkün, sadakatsiz, yalancı, yönlendirmeye açık figürler olduğundan erkeklerin üstünlüğü ve ayrımcılığı normalleştirilir. Ayrıca erkekler, kadınlara koca, sevgili, ağabeyi veya baba olarak ayrımcılık yaptıkları için ayrımcılıklarına meşruiyet kazandırır. Erkekler, kadınların maddiyatçı olduklarını, ölçsüz davrandıklarını, içgüdüleriyle hareket ettiklerini, entelektüel açıdan eksik kaldıklarını dile getirirler. Böylece kadını hem "nefret obje" sine dönüştürür hem de onunla ilgili "nefret söylemi" geliştirirler.

Romanlardaki erkek figürler tarafından kadın figürlere karşı gösterilen ayrımcı tutum ve davranışlar kadın tarihinden ayrı düşünülemez. Kadınlar toplumsal, siyasal ve ekonomik nedenlerle toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıklara maruz kalmışlardır. Onlar oy kullanma hakkını Yeni Zelanda'da 1893'te; Avustralya'da 1902'de; Finlandiya'da 1906'da; ABD'de, federal düzlemde, 1919'da; İngiltere'de otuz yaşından sonra olmak üzere 1918'de, erkeklerle eşit olarak ancak on yıl sonra; Fransa'da 1944'te kazandılar. Kadınlar, Türkiye'de 1930'da belediye seçimlerinde oy kullanma hakkına; 5 Aralık 1934'te milletvekili seçme ve seçilme hakkına kavuştular. (Solal, 2019, s. 74) Günümüzde kadınlar her meslekte çalışabilse de çoğunluğu vasıfsız işleri üstlenir ve daha az maaş alırlar (77). Küresel ölçekte işsizlik erkeklerden çok kadınları etkiler. Kadına yönelik şiddet, tecavüz, cinsiyetçilik ve güncel ayrımcılıklar evrensel bir olgu olarak her toplumun karşılaştığı sorunlardır (78). Ayrıca elde edilen haklar ve kazanımlar yeniden tartışma konusu edilir. Birçok ülkede siyaset, eğitim, sağlık, vücudunun sahibi olma hakkı gibi temel haklar çiğnenmektedir (79-80). Geç de olsa kazanılmış doğum kontrolü ve kürtaj hakkı üzerinde erkekler, kadınlardan daha çok söz sahibidir. Bu çerçeveden bakıldığında romancıların hayatın dışından yazmadığı söylenebilir. Yine de sanat ve edebiyat daha özgür, daha adil, daha vicdanlı, daha insancıl hayat seçeneklerinin doğrudan veya dolaylı bir biçimde sunulabileceği yerlerdir.

2.3. Siyasi ve Felsefi Görüşe Dayalı Ayrımcılık

Bir Tereddüdün Romanı'nın aslı kişisi Marksistleri ve onların siyaset kuramını aşağılar: "Hatta ne de ben diyeceğim, fakat ben kalmak istiyorum, bundan anladığım mana büsbütün başkadır, şimdilik doğan dünyanın işaretlerine sükûnetle bakıyorum, Marksistler gibi ayak patırtısı ve kuru gürültü yapmak yahut da giderayak hemen bir iktisadi siyaset nazariyesi, genç nesilleri avlayan şöyle bir sistem kurmak niyetinde değilim" (2022, s. 169).

Figür, Marksistlere karşı "ön yargı"lı olduğu için onları ayak patırtısı ve kuru gürültü yapan kişiler olarak görürken siyaset kuramlarını da genç nesilleri avlayan sistem olarak basitleştirir. Bu sözler "nefret söylemi"nin yansımasıdır. Figür, Marksistleri başkalaştırır. Richard Kearney de "başkalığı kolektif kimliğimize yönelik bir tehdit olarak şeytanlaştırma eğilimi" içinde olduğumuzu

ifade eder (2012, s. 87). Başkasını dinleyip anlamaya çalışmak yerine onu şeytanlaştırmak adaletsizliğe teslim olmak demektir.

2.4. Servete Dayalı Ayrımcılık

Pınar Uyan Semerci'nin belirttiği gibi "yoksullar cahildir" veya "yoksullar tembeldir" gibi ifadeler, onlara yönelik "kalıp yargı"ların söze dökülmesinden ibarettir (2018, s. 193). *Cânân* romanının başkişilerinden Lâmi, "tembel bir hizmetçi" sözüyle "kalıp yargı"sını dile getirir. Lâmi, hizmetçiye yoksul olduğundan "ön yargı"yla yaklaşır. Ona yönelik düşünmeden "miskin tembel" ifadesini kullanır. Oysa Lâmi'nin hizmetçiyi yakından tanıdığına dair romanda bir işaret yoktur. Aslında hizmetçi onun için herhangi biridir. Yine de onunla ilgili "ön yargı"sını "nefret söylemi"yle ortaya koyar.

2.5. Engelliliğe Dayalı Ayrımcılık

Cânân' da romanın figür kadrosunda yer alan Faik, engellilere "ön yargı" ile yaklaşır. Romanın ana figürü Lami'nin eşini boşayacağını ihsas etmesi üzerine bir kocanın karısını hangi koşullar altında boşaması gerektiğini belirtirken "kör mü, kambur mu, topal mı" diyerek engelliliğe dayalı ayrımcılık yapar: "Ne aldın, ne boşuyorsun? Kel mi? Kör mü, kambur mu? Topal mı? Dişsiz mi? Ağzı mı kokuyor? Aşüftelik mi ediyorsun? Sana bir fenalığı mı var? Nedir?" (2022, s. 54)

Figür, körleri, topalları, kamburları aciz olarak algılar. Süleyman Akbulut'un belirttiği gibi "Engellinin aciz olduğu algısı, engellilere yönelik ayrımcılığın ve ayrımcı uygulamaların üstünün örtülmesine, çoğu durumda fark edilmemesine sebep olmuştur" (2018, s. 151). Burada engelliliğe dayalı ayrımcılığın kadına yönelik ayrımcılıkla iç içe geçtiğine dikkat çekmek gerekir.

2.6. Sağlığa Dayalı Ayrımcılık

*Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'*nda romanın asıl kahramanı uzaktan akrabaları Paşa'nın kızı Nüzhet'i sever. Ancak Nüzhet'in annesi kızının bu sevgiye karşılık vermesini uygun bulmaz. Bu nedenle çocuğun hastalığının bulaşıcı olduğunu söyleyerek ondan uzak durmasını ister:

- Anne! (diyor Nüzhet, kendini bir mahkeme karşısında hararetle müdafaa edenlerin acı sesiyle) bana söyleme bunları işitmek istemiyorum.
- İşit! İşitmelisin! Canını sokakta mı buldun? Maazallah... (Ses yavaşlıyor ve kelimelerin hepsini duyamıyorum.) Mikrop. Sonra... Çekersin (Ses artıyor). Anladın mı? Çekersin.
- (Şiddetle) Anne! Ben vallahi (ses azalıyor) değil... (Ses artıyor) vallahi yaklaşıyorum, vallahi uzak duruyorum.
- (Yüksek) Şakası yoktur kızım, mikrop bu...
- (Alçak sesle) Ayırttım. Çatalına, kaşığına işaret... (Yüksek sesle) evin her tarafı mikrop... (2022, s. 90)

Nüzhet'in annesi romanın hasta olan ana kişisine karşı sağlık durumuna dayalı ayrımcılık yaparak kızını ikna etmeye çalışır.

2.7. Yaşa Dayalı Ayrımcılık

Yaş kategorilerinin nesnel bir tanımı olmasa da Dünya Sağlık Örgütü'nün ayrımına göre 45-59 yaş arası orta yaş, 60-74 yaş arası yaşlılık, 75-89 yaş arası ileri yaşlılık, 90 yaş ve üstü ihtiyarlık kategorisine alınmıştır (Çayır, 2018, s. 165).

İncelenen romanlardaki figürlerin yaşa dayalı ayrımcılıklarının nedeni "ön yargı"larıdır. Bu "ön yargı"larının yansıması ise "nefret söylemleri"dir. *Cânân'*ın başkişilerinden Lâmi, "menzul bir

ihhtiyar kadın" ve "bir ihhtiyar adam" sözleriyle yaşa dayalı ayrımcılık yapar. *Yalnızız*'ın ana kişisi Samim roman kişilerinden eski sevgilisi Necile'ye ve onun hizmetçisi Renginaz'a "yaşçılık" başka bir deyişle yaşa dayalı ayrımcılıkla yaklaşır. Necile'nin telaşlı yürüyüşünü geçkin yaşını göstermek istemeyişine yorar: "Yaklaşırken, geçkin kadınların en büyük dostu olan mesafeden mahrum kalmanın üzüntüsü içinde imiş gibi, yürüdükçe artan bir telaşı var gibiydi (2022, s. 313). Renginaz'ı ise büyüklenmeci bir biçimde küçümser ve muhatap almaz: "Bu zavallı ihhtiyar kızın senelerden beri taşmak için belki yalnız beni veya benim gibi evin tarihine girmiş bir erkeği bekleyen komplekslerini tatmin ve tedavi edemezdim" (2022, s. 310).

Figürler yaşa dayalı ayrımcılıklarının sonucu olarak onları hor görürler. Çoğunlukla yaşa dayalı ayrımcılık kadına karşı ayrımcılıkla birlikte işler. Hatta kadın "nefret nesnesi"ne dönüşebilir.

Anlatıcı ve/veya figürün başka figüre ayrımcılık yapması romancının sosyal bir gerçekliği ortaya koymak amacına hizmet ediyorsa anlaşılır bir tavidir. Söz konusu ayrımcılık dönem itibariyle normal karşılanan bir duruma karşılık da gelebilir. Henry Russell'in belirttiği gibi "artık ırkçı ya da cinsiyetçi olarak kabul edilen bazı sözler, yazıldıkları dönemde öyle algılanmıyor olabilir" (2022, 204). Ayrıca yazarın kendisinin farkında olduğu veya olmadığı ayrımcı düşüncelerini figürlerine yansıtması mümkündür. Mehmet Tekin'in belirttiğine göre "Peyami Safa'nın ruh ve kişilik kazandırdığı kişiler, değışen derecelerde kendisine bağlıdır" (2014, 61). Nevzat Kösoğlu da yazarın romanlarının temel kaynaklarından birinin kendi hayatı olduğunu ifade eder: "Acı ve tatlı yönleri ile pek renkli geçen bütün bir hayatı ona zengin bir malzeme kaynağı olmuş ve bu malzemeyi sanatkarca işlemesini bilmiştir." (2022, s. 9) Romanlarda ayrımcı tutum içinde hareket eden figürlerin yazarından ne kadar bağımsız olduğu hakkında düşünmek gerekir.

SONUÇ

Hayatta normalleştirilen ayrımcı yaklaşımları romanlarda da görmek mümkündür. Bu konuda "roman için ayrımcılık tipolojisi" önerilmiştir. Romanda ayrımcılık; anlatıcının ve/veya figürün, bir figür grubuna veya o grubun tekil üyelerine karşı ırk, etnik köken, renk; cinsiyet kimliği, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim; dil; din, inanç ve mezhep; siyasi ve felsefi görüş; servet; engellilik; sağlık durumu; yaş veya herhangi diğeri bir farka dayanarak ayrımcılık yapmasıdır.

Romanlar ayrımcılığın bileşenleri "ön yargı", "dogma", "çıkâr" ve ayrımcılığın göstergeleri "nefret söylemi", "şiddet uygulama", "kayırmacılık" bağlamında tahlil edilmiştir. Bunun sonucunda anlatıcının figüre/figürlere ve/veya figürün figüre/figürlere bir ayrımcılık veya birçok ayrımcılık yapıp yapmadığına bakılmıştır.

Önerilen "ayrımcılık tipolojisi" Peyami Safa'nın romanlarına uygulanmıştır. Söz konusu romanlarında negatif ayrımcılıkla karşılaşmıştır: Irka dayalı ayrımcılık, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, siyasal ve felsefi görüşe dayalı ayrımcılık, servete dayalı ayrımcılık, engelliliğe dayalı ayrımcılık, sağlığa dayalı ayrımcılık, yaşa dayalı ayrımcılık.

Romanlarda figürlerin irka dayalı ayrımcılıkları "ön yargı"larından kaynaklanır. Önyargılı bir biçimde yaklaşılacak figürler, gerçekte oldukları gibi değil, temelsiz "kalıp yargı"larla algılandırılır. Kadına karşı ayrımcılık "nefret söylemi" biçiminde ortaya çıkar. Erkek figürlerin kadın figürlerle ilgili dogmatik düşünceleri kadınların özgürlüklerini engellediği gibi onları nesneleştirir. Ayrıca

kadına karşı ayrımcılık, yaşa dayalı ayrımcılık ve engelliliğe dayalı ayrımcılık ile birlikte işler. Marksistlere karşı “ön yargı”lı bir yaklaşım sergileyen figürün “nefret söylemi”yle karşılaşılır. Servete dayalı ayrımcılık “ön yargı” sonucunda “nefret söylemi”yle açığa çıkar.

Romanın temel unsurlarından olan anlatıcı ve figürler, “figür hakları”na saygı gösterebilirler veya “figür hakları”nı ihlal edebilirler. Kaba bir ayrımla söylersek birincisinde romancı “demokratik tavra”; ikincisinde “otoriter tavra” daha yakın duruyor demektir. Figürlerin psikolojik derinliklerini çok iyi verse de Peyami Safa’nın otoriter anlayışa uzak olmadığı açıktır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Süleyman (2018). “Gerçekten eşit miyiz? Acı(ma), Zayıf Gör(me)ve Yok Say(ma) Ekseninde Engelli Ayrımcılığı”. *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 149-162.
- Bernasconi, Robert (2022). *İrk Kavramını Kim İcat Etti? Felsefi Düşüncede İrk ve İrkçilik*. haz. Zeynep Direk. çev. Zeynep Direk-İsmail Esiner-Tendü Meriç-Nazlı Öktem. İstanbul: Metis.
- Broch, Hermann (1964). “Romanda Dünya Görüşü”. çev. Cemil Ziya Şanbey. *Türk Dili* 159 (Roman Özel Sayısı II), s. 187-193.
- Çayır, Kenan (2018). “Yaşçılık/Yaş Dayalı Ayrımcılık”. *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 163-174.
- Düzen, N. Ekrem (2015). *Herkes İçin Kolay ve Pratik Ayrımcılık Ötekileştirme Dışlama Rehberi*. Ankara: Pharmakon.
- Erdem, Ali Rıza (2020). *Ayrımcılığın Analizi*. Ankara: Anı.
- Felski, Rita (2010). *Edebiyat Ne İşe Yarar?* Çev. Emine Ayhan. İstanbul: Metis.
- Goebbels, Joseph (2019). *Büyük Yalanlar Yalanın ve Çürümenin Kitabı*. çev. Duygu Bolut. İstanbul: Zeplin.
- Hammarberg, Thomas (2012). *Avrupa’da İnsan Hakları*. çev. Ayşen Ekmekci. İstanbul: İletişim.
- Kearney, Richard (2012). *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar Ötekiliği Yorumlamak*. çev. Barış Özkul. İstanbul: Metis.
- Kösoğlu, Nevzat (2022). “Yalnızız’ı Sunarken”. *Yalnızız*. İstanbul: Ötüken, s. 7-13.
- Millas, Herkül (2018). “Edebiyat ve Milliyetçi Kalıpyargılar”. *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. der. Kenan Çayır-Müge Ayan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 105-113.
- Özbek, Sinan (2012). *İrkçilik*. İstanbul: Notos Kitap.
- Russell, Henry (2022). *Romanın Kısa Öyküsü*. Çev. Deniz Öztok. İstanbul: Hep Kitap.
- Safa, Peyami (2018). *Bir Akşamdı*. İstanbul: Ötüken.
- __ (2022). *Bir Tereddüdün Romanı*. İstanbul: Ötüken.
- __ (2018). *Biz İnsanlar*. İstanbul: Ötüken.
- __ (2022). *Cânân*. İstanbul: Ötüken.
- __(2022). *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*. İstanbul: Ötüken.
- __ (2021). *Fatih-Harbiye*. İstanbul: Ötüken.
- __ (2021). *Mahşer*. İstanbul: Ötüken.
- __ (2022). *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*. İstanbul: Ötüken.

__ (2021). *Sözde Kızlar*. İstanbul: Ötüken.

__ (2021). *Şimşek*. İstanbul: Ötüken.

__ (2022). *Yalnızız*. İstanbul: Ötüken.

Semerci, Pınar Uyan (2018). "Ayrımcılık Bağlamında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma". *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. der. Kenan Çayır-Müge Ayan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, s. 189-198.

Sennett, Richard (2021). *Otorite*. çev. Kamil Durand. İstanbul: Ayrıntı.

Solal, Elsa (2019). *Olympe de Gouges Kadınlara Ayrımcılığa Hayır*. Çev. Ali Berktay. İstanbul: Alfa.

Tekin, Mehmet (2014). *Romancı Yönüyle Peyami Safa: Romanların Teorik ve Teknik Temelleri*. İstanbul: Ötüken.

Turanlı, Kıvılcım (2020). "Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık". *II. Uluslararası Ayrımcılık Konferansı*. İstanbul: Ceylan Matbaası, s. 99-103.

FEMİNİST EDEBİYAT KURAMI BAĞLAMINDA

GÜLTEN AKIN ŞİİRİ

GÖKAY DURMUŞ

Günce Yayınları

Berna Akyüz Sizgen

POSTMODERNİZM KAVŞAĞINDA

Selim İleri Romancılığı

Günce Yayınları

Edebiyat Sosyolojisi ve Sosyoeleştiri

Dr. İrfan Atalay

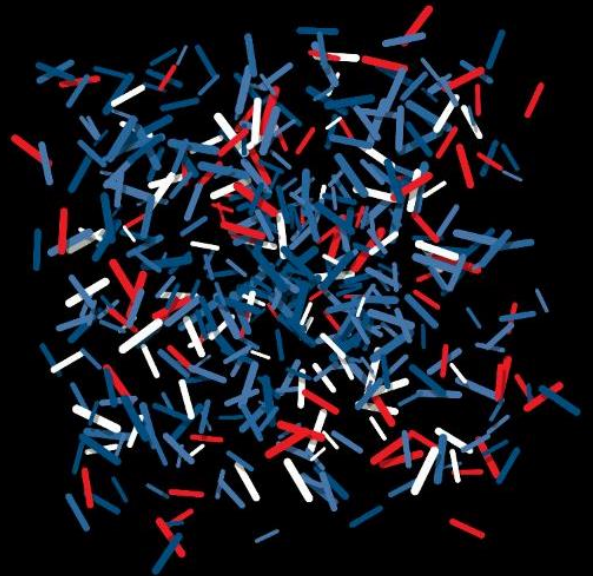

Günce Yayınları

FRANSIZCA VE TÜRKÇENİN SÖZDİZİMİ

KARŞITSAL VE DAĞILIMSAL BİR ÇÖZÜMLEME

Dr. Yusuf Topaloğlu

Günce Yayınları